



The Current Status of Organic Agriculture in Türkiye and the Effects of the Covid-19 Pandemic on The Sector

Elif Üstün^{1,a,*}, Kürşat Demiryürek^{2,b}, Esra Tepikoğlu Karabulut^{3,c}

¹Ondokuz Mayıs University, Faculty Agriculture, Department of Agricultural Economics, 55200 Samsun, Türkiye

*Corresponding author

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p><i>Research Article</i></p> <p>Received : 30.09.2025 Accepted : 08.12.2025</p> <p><i>Keywords:</i></p> <p>Organic Farming Covid-19 Earthquake Foreign Trade Sustainability</p>	<p>This study examines the current structure of the organic agriculture sector in Türkiye and evaluates the impacts of external crises such as the COVID-19 pandemic, the 2023 Kahramanmaraş-centered earthquake disaster, and the Russia-Ukraine War on the sector. The research is based on secondary official data; organic crop production, livestock production, beekeeping, and foreign trade data for the period 2015–2023 are analyzed as time series, and the fluctuations and changes observed in these series are calculated, examined, and interpreted. The findings reveal a marked contraction in the number of producers and production areas in organic farming, while in foreign trade the composition of imports has shifted towards processed products, and exports have continued to be concentrated in traditional product groups. Although the pandemic led to an increase in consumer demand, it simultaneously deepened structural vulnerabilities on the production side. Crises such as the earthquake and the war disrupted production infrastructure and the supply of inputs. In conclusion, the study demonstrates the necessity of a holistic agricultural policy for the sustainability of organic farming one that is resilient to crises, supportive of producers, and responsive to regional differences.</p>

Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 14(4): 970-981, 2026

Türkiye’de Organik Tarımın Güncel Durumu ve Covid-19 Pandemisinin Sektöre Etkileri

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p><i>Araştırma Makalesi</i></p> <p>Geliş : 30.09.2025 Kabul : 08.12.2025</p> <p><i>Anahtar Kelimeler:</i></p> <p>Organik Tarım Kovid-19 Deprem Dış Ticaret Sürdürülebilirlik</p>	<p>Bu çalışma, Türkiye’de organik tarım sektörünün güncel yapısını ortaya koymakta ve Covid-19 pandemisi, 2023 Kahramanmaraş merkezli deprem felaketi ile Rusya-Ukrayna Savaşı gibi dışsal krizlerin sektöre etkilerini değerlendirmektedir. Araştırma, ikincil nitelikli resmi verilere dayanmakta; 2015–2023 dönemine ait organik bitkisel üretim, hayvansal üretim, arıcılık ve dış ticaret verileri zaman serileri üzerinden ele alınmış, bu serilerde meydana gelen dalgalanma ve değişimler hesaplanmış, incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bulgular, organik üretimde üretici sayısı ve üretim alanlarında belirgin bir daralma yaşandığını; dış ticarete ise ithalatın kompozisyonunun işlenmiş ürünlere kayarken, ihracatın geleneksel ürün grupları ile devam ettiğini göstermektedir. Pandemi süreci tüketici talebinde artış yaratmasına karşın, üretim tarafında yapısal kırılganlıkları derinleştirmiştir. Deprem ve savaş gibi krizler, üretim altyapısını ve girdi teminini sektöre uğratmıştır. Sonuç olarak, organik tarımın sürdürülebilirliği için kriz dayanıklılığı yüksek, üretici destekli ve bölgesel farklılıkları gözetilen bütüncül bir tarım politikasının gerekliliği ortaya konulmuştur.</p>

^a elifyalcin740@gmail.com
^c esratepikoglu@gmail.com

^b <https://orcid.org/0009-0002-8285-8643>
^d <https://orcid.org/0000-0001-6640-5332>

^e kursatd@omu.edu.tr ^f <https://orcid.org/0000-0002-6193-9957>



This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Giriş

Organik tarım, çevresel sürdürülebilirliği, biyolojik çeşitliliği ve doğal kaynakların etkin kullanımını temel alarak üretimi amaçlayan bir yöntemdir. Kimyasal gübre ve pestisit kullanımını dışlayan bu sistem, toprak sağlığının yanı sıra insan sağlığını da korumayı amaç edinmektedir (IFOAM, 2023). 1990'lerden itibaren küresel ölçekte önem kazanan organik tarım, iklim değişikliği ve gıda güvenliği sorunlarının yoğun yaşandığı süreçte daha da öne çıkmıştır (FAO, 2022). Tüketicilerin organik gıdaya olan ilgisi organik gıda ürünlerinin iç pazarının oluşmasına da katkı sağlamaktadır (Demiryürek, 2011).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tüketiciler üzerinde sürdürülebilirlik, çevre, sağlık ve güvenli gıda konusunda birtakım hassasiyetler oluşmuştur. Bu hassasiyetlerin getirisi olarak organik gıda tüketiminde artışlar gözlemlenmiştir (Eti İçli ve ark., 2016). Türkiye, tarımsal üretimdeki elverişli ekolojik koşullara sahip olması sebebiyle tarımsal ürün çeşitliliği ve potansiyeli sayesinde organik tarım için de uygundur (Demiryürek, 2004).

Kovid-19 pandemisi tarım ürünleri üretimi ve gıda tedarikini büyük ölçüde sektöre uğratmış ve yalnız tüketici tarafını değil tedarik zincirinin tamamını olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi süreciyle birlikte gıda güvenliği ve güvencesi konuları daha yoğun şekilde tartışılmaya başlanmış ve organik ürünlerin popülaritesi önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, organik tarımın kırılgan doğasını yalnızca ekonomik ve çevresel koşullar değil, aynı zamanda beklenmedik iklim krizi, doğal afetler ve bölgesel çatışmalar da biçimlendirmektedir. Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, 2023 yılında yaşanan büyük depremler ile küresel etkileri süren Rusya-Ukrayna Savaşı, tarımsal üretimi doğrudan etkilemiş; özellikle planlama, süreklilik ve kaynak yönetimi konularında yeni kırılganlık alanları doğurmuştur. Bu gelişmeler, organik üretimin yalnızca tarımsal değil, aynı zamanda sosyal ve stratejik bir sektör olarak ele alınması gerektiğini bir kez daha göstermiştir.

Bu makale, 2025 yılına ait güncel veriler ışığında Türkiye'de organik tarımın mevcut durumunu ortaya koymayı; ayrıca Kovid-19 pandemisi ile, 2023 yılında yaşanan büyük deprem felaketi ve Rusya-Ukrayna Savaşı gibi dışsal krizlerin sektöre olan etkilerini çok boyutlu biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, organik tarımı yalnızca üretim miktarları açısından değil; dışsal şoklara karşı kırılganlık, uyum kapasitesi ve sektörel dayanıklılık (resilience) çerçevesi içinde ele almaktadır. Kovid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve 2023 depremi gibi eş zamanlı krizlerin organik tarım sektörü üzerindeki etkileri, "kriz-kırılganlık-uyum" ilişkisi bağlamında değerlendirilmektedir. Bu yönüyle araştırma, organik tarımın sadece mevcut durumunu değil, çoklu şoklara karşı sektörel hassasiyetini ve sürdürülebilirlik kapasitesini de analiz etmeyi hedeflemektedir.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışma, ikincil verilere dayalı olarak betimsel analiz, zaman serisi eğilim (trend) analizi ve dönemler arası karşılaştırma yaklaşımı kullanılarak yürütülmüştür. Analizlerde, Kovid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve 2023 depremi gibi dışsal şokların organik tarım sektörü

üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla pandemi öncesi dönem (2015–2019) ile pandemi ve sonrası dönem (2020–2023) karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Üretici sayısı, üretim alanı, üretim miktarı, ithalat ve ihracat verileri için yıllık yüzde değişimler hesaplanmış, eğilim yönleri analiz edilmiş ve dönemler arası değişimler betimsel olarak yorumlanmıştır.

Bu araştırma, Türkiye'de organik tarımın mevcut yapısının incelenmesi ve Kovid-19 pandemisi başta olmak üzere deprem, savaş gibi krizlerin bu sektöre etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla yürütülmüştür. Çalışma kapsamında yalnızca ikincil nitelikli resmî verilere dayalı bir durum tespiti yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma, herhangi bir birincil veri toplama süreci (anket, görüşme, gözlem vb.) içermemekte olup, tamamıyla mevcut resmî verilerden hareketle oluşturulmuştur. Veri seti, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın çeşitli yıllara ait yayımladığı istatistikî verilerden yazar tarafından derlenmiştir. 2024 yılına ait organik bitkisel üretim, hayvansal üretim (büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı), arıcılık verileri ile birlikte 2015–2023 dönemini kapsayan organik ürün ithalat ve ihracat verileri sistematik biçimde analiz edilmiştir. Derlenen veriler, genel itibarıyla il düzeyinde dağılımlar esas alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Analiz sürecinde, tablo temelli karşılaştırmalar yapılmış; iller arasındaki çiftçi sayısı, üretim miktarı, üretim alanı ve toplam verimlilik gibi göstergeler üzerinden incelemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yıllar içindeki değişim eğilimleri göz önünde bulundurularak zaman serisi mantığında değerlendirmeler yapılmış; bu serilerde meydana gelen dalgalanma ve değişimler hesaplanmış, incelenmiş ve yorumlanmıştır. Özellikle Kovid-19 pandemisi (2019) öncesi ve sonrası dönemler arasındaki üretici sayısı, üretim alanı ve toplam üretim miktarı bakımından meydana gelen değişimler tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2023 Kahramanmaraş merkezli deprem felaketi ile Rusya-Ukrayna Savaşı gibi güncel gelişmelerin sektöre olan etkileri resmî verilere dayanarak çalışmaya entegre edilmiştir.

Çalışmada, pandemi ve diğer dışsal şokların üretim hacmi, dış ticaret yapısı ve üretici davranışları üzerindeki etkileri, tamamen mevcut sayısal verilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi yoluyla değerlendirilmiştir. Kullanılan veriler, kamu kurumlarının yayımladığı resmî tablolardan alınmış olup, yorumlama süreci yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle araştırma, yalnızca sayısal göstergelere dayalı veri destekli bir durum analizi niteliği taşımaktadır.

Bulgular

Türkiye'de Organik Tarımın Güncel Durumu

2025 yılı verilerinden yararlanılarak; organik bitkisel üretim de il bazında ilk sıralarda yer alan iller ve öncelikli olma nedenleri incelendiğinde Türkiye'de organik tarım üretiminin mevcut durumu daha iyi anlaşılacaktır.

Organik üretimde çiftçi sayısı bakımından ilk sırada yer alan il Rize (10.858 kişi) olurken; en çok üretilen organik ürünler çay, kivi ve fındıktır. Rize'yi, Aydın (6.802), İzmir (2.932), Kars (2.024) ve Ağrı (2.021) takip etmektedir. Toplam 47.840 üreticiye rağmen, bu üreticilerin büyük bir

bölümü küçük ölçekli alanlarda üretim yapmakta; bu da Türkiye’de organik tarımın büyük oranda küçük üreticiler ile yürütüldüğünü düşündürmektedir. Üretim alanları dikkate alındığında, ilk sırada yer alan Aydın ili, 25.904,91 ha ile açık ara farkla öne çıkmakta ve tek başına Türkiye toplam organik tarım üretim alanının yaklaşık %15’ini oluşturmaktadır. Bu dağılım, özellikle Doğu Anadolu ve Ege Bölgeleri’nde organik tarıma uygun geniş alanların potansiyelinin kullanıldığını göstermektedir. Aydın ilinde en çok üretilen organik ürünler ise miktara göre sıraladığımızda; incir, zeytin ve mısırdır.

Nadas alanları ise organik üretim yapılan alanların bir kısmının üretim dışı bırakıldığını göstermektedir. En geniş nadas alanı Niğde (3.289,04 ha) ilinde yer almaktadır, en çok üretilen organik ürünler elma, silajlık mısır ve fiğdir. Bu durum ilin yüksek üretim miktarlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, sürdürülebilirlik odaklı bir planlama

izlenimi vermektedir. Toplam üretim miktarı açısından 2024 yılında en yüksek üretime sahip olan Niğde ili toplam üretimin yaklaşık %16’sını tek başına karşılamaktadır. Niğde’yi Aydın, Manisa, Kars ve Ağrı izlemekte olup, bu beş ilin toplam üretimi, Türkiye genel üretiminin yaklaşık %53’ünü oluşturmaktadır. Özellikle Niğde’nin üretim alanları sıralamasında yer almaması, ancak üretim miktarında ilk sırada bulunması dikkat çekici bir durumdur. Bu durum, Niğde’de birim alan başına yüksek verimlilik elde edildiğine işaret etmektedir. Aynı şekilde Manisa da sınırlı üretim alanına rağmen yüksek üretim kapasitesi ile öne çıkmaktadır. Buna karşın Ağrı ve Kars, geniş üretim alanlarına rağmen daha düşük üretim miktarlarıyla, verimlilik açısından daha geride kalmaktadır (Çizelge 1). Organik üretimin önemli bir bileşeni olan doğadan toplama alanları, genel üretim alanı içinde küçük bir yer kaplasa da biyolojik çeşitliliğin korunması açısından önem arz etmektedir.

Çizelge 1. 2024 yılı il bazlı organik bitkisel üretim verileri
Table 1. Provincial organic crop production data for 2024

İl Sıralaması		İl	Kişi
Çiftçi Sayısı			
1		Rize	10.858,00
2		Aydın	6.802,00
3		İzmir	2.932,00
4		Kars	2.024,00
5		Ağrı	2.021,00
Organik Üretim Alanı		Türkiye Genel Toplamı	47.840,00
		İl	Ha
1		Aydın	25.904,90
2		Ağrı	20.132,10
3		Kars	17.105,50
4		İzmir	11.952,80
5		Manisa	9.089,70
Doğadan Toplama Üretim Alanı		Türkiye Genel Toplamı	167.851,00
		İl	Ha
1		Çorum	2.877,50
2		Antalya	655,3
3		Niğde	130
4		Mersin	6,1
5		Balıkesir	3,8
Nadas Alanı		Türkiye Genel Toplamı	3.674,70
		İl	Ha
1		Niğde	3.289,00
2		Ankara	492
3		Konya	384
4		Ağrı	33
5		Sivas	209,4
Toplam Alan		Türkiye Genel Toplamı	5.404,80
		İl	Ha
1		Aydın	25.906,50
2		Ağrı	20.467,10
3		Kars	17.111,00
4		İzmir	11.967,40
5		Manisa	9.133,00
Üretim Miktarı		Türkiye Genel Toplamı	176.930,40
		İl	Ton
1		Niğde	158.624,70
2		Aydın	131.006,70
3		Manisa	109.744,60
4		Kars	65.942,70
5		Ağrı	65.569,80
		Türkiye Genel Toplamı	1.001.285,00

*Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2025. Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Çizelge 2. 2024 Yılı organik büyükbaş ve küçükbaş üretim verileri il bazında.

Table 2. Province-level organic cattle and small ruminant production data for 2024

İl	Tür	Çiftçi Sayısı	Hayvan Sayısı
Ankara	Küçükbaş	1	2.300
	Büyükbaş	1	230
Çanakkale	Küçükbaş	1	1.746
	Büyükbaş	36	2.772
İzmir	Küçükbaş	1	33
İstanbul	Büyükbaş	1	4
Niğde	Büyükbaş	1	1.283
Manisa	Büyükbaş	1	1.957
Samsun	Büyükbaş	1	1.138
Aydın	Büyükbaş	1	604
Kocaeli	Büyükbaş	1	338
Afyonkarahisar	Büyükbaş	1	48

*Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2025. Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Bu kapsamda en yüksek doğadan toplama alanı Çorum (2.877,50 ha) ilinde görülmekte olup, miktarsal olarak en çok doğadan toplanan organik ürünler ise soğansu bitkiler, dağ çileği ve cevizdir. Çorum'u Antalya ve Niğde illeri takip etmektedir. Özellikle Mersin (6,12 ha) ve Balıkesir (3,80 ha) gibi illerdeki çok sınırlı alanlar, potansiyelin henüz yeterince değerlendirilmediği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Organik büyükbaş hayvancılık verileri, Türkiye'de bu üretim dalının sınırlı sayıda üretici tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Pek çok ilde yalnızca bir çiftçi organik hayvancılık faaliyeti yaparken, Manisa (1.957 baş), Niğde (1.283 baş) ve Samsun (1.138 baş) gibi illerde tek üreticiye rağmen yüksek hayvan sayıları dikkat çekmektedir. Bu durum, bazı illerde büyük ölçekli işletmelerin öne çıktığını göstermektedir. Öte yandan Çanakkale ise 36 üretici ile 2.772 büyükbaş hayvana ulaşarak daha tabana yayılmış bir üretim yapısı sergilemektedir. Bu, bölgesel destek ve örgütlenmenin bu ilde daha etkin olduğunu düşündürmektedir. Mevcut veriler organik büyükbaş hayvancılığın Türkiye genelinde halen yaygınlaşmadığı ancak bazı illerde ölçek ya da örgütlenme açısından potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 2'deki veriler, Türkiye'de organik küçükbaş hayvancılığın oldukça sınırlı ve dağınık bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Üç ilde yalnızca birer üretici faaliyet göstermekte olup, bu üreticiler arasında hayvan sayıları açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ankara (2.300 baş) ve Çanakkale (1.746 baş), yüksek sayıda küçükbaş hayvanla öne çıkmakta ve bu illerde faaliyet gösteren üreticilerin büyük ölçekli işletmeler olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın, İzmir'de yalnızca 33 baş küçükbaş hayvan bulunması, burada organik üretimin ya başlangıç aşamasında olduğunu ya da çok küçük ölçekli sürdürüldüğünü göstermektedir. Genel olarak tablo, organik küçükbaş hayvancılığın Türkiye'de henüz yaygınlaşmadığını, ancak belirli illerde yoğun ve büyük ölçekli işletmelerle sınırlı kaldığını göstermektedir (Çizelge 2).

Kanatlı hayvan üretim verilerine bakıldığında, organik yumurta üretiminin çok yüksek olduğu görülmektedir. İzmir, yaklaşık 36 milyon adet yumurta ile lider konumdadır. Samsun yüksek organik yumurta üretiminde 2. sırada yer almasının yanı sıra tavuk eti üretiminin (821.8 ton) de yer aldığı tek il konumundadır. Bu durum, organik kanatlı yetiştiriciliğinin daha çok yumurta odaklı olduğunu göstermektedir (Çizelge 3).

Genel olarak, organik hayvancılıkta süt ve yumurta üretiminin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı illerde çok az sayıda çiftçi olmasına rağmen işletme başına yüksek hayvan sayıları, büyük işletmelerin varlığına işaret etmektedir.

İllerdeki arıcılık üretim miktarları incelendiğinde, yüksek arıcı sayısının üretimle her zaman doğru orantılı olmadığı görülmektedir. Örneğin, Batman ve Gümüşhane illeri sırasıyla 64 ve 30 çiftçiye sahipken, üretim miktarları sadece 6,8 ton ve 6 ton ile oldukça düşüktür. Bu duruma bakıldığında, arıcılık işletmesi başına düşen ortalama bal üretiminin oldukça düşük olduğu söylenebilir (Çizelge 4).

Ancak Van ve Mersin illeri hem arıcılık yapan çiftçi sayısı hem de üretim miktarı açısından yüksek değerlere sahiptir. Bu da söz konusu illerdeki arıcılık işletmelerinin hem sayıca yeterli hem de verimlilik açısından güçlü olduğunu göstermektedir (Çizelge 4).

Genel olarak değerlendirildiğinde, veriler çiftçi sayısının yüksek olmasının tek başına yüksek üretim anlamına gelmediğini, üretim verimliliğinin yerel ekolojik koşullar, işletme ölçekleri ve teknik donanım ve üretim bilgisi gibi çeşitli faktörlere bağlı olduğunu söylenebilir. Özellikle Ordu ve Siirt gibi illerde az sayıda arıcılık işletmesinin yüksek üretim gerçekleştirmesi, bu illerde daha yoğun, muhtemelen daha teknik ve modern organik arıcılık ve bal üretiminin yapıldığını düşündürmektedir. Bununla birlikte, mevcut verilerin kapsamı ve kayıt sistemindeki olası eksiklikler, daha ayrıntılı ve nedensel yorumlar yapmayı sınırlamaktadır.

Türkiye'de Organik Tarım Dış Ticaret Verileri

Türkiye'nin organik tarım ürünleri ithalatında yıllar içinde hem ithal edilen miktarlarda hem ithalat yapılan ülkelerde hem de ithal edilen ürünlerin çeşitliliği bazında belirgin değişimler yaşanmıştır. Bu veriler, hem Türkiye'nin organik ürün pazarındaki dışa bağımlılık alanlarını hem de tüketici taleplerindeki değişimi yansıtmaktadır.

Türkiye'de 2015 yılında yaklaşık 200 bin tonluk organik tarım ve gıda ürünü ithalatı gerçekleştirilmiş olup, bu ürünlerin büyük bölümünü tahıl ve baklagil grupları oluşturmuştur. Aynı yıl en çok ithalat yapılan ülke olarak Rusya öne çıkmıştır. 2016 yılında ithalat miktarında ciddi bir artış yaşanmış ve 658 bin tonu aşan rakamla günümüzde dahil organik tarım ve gıda ürünü ithalat rekorunu kırmıştır. Bu artışla birlikte, aynı ülkenin öncülüğü devam etmiş ve ithalat kalemlerinde benzer ürün grupları (hububat, baklagil, soya, mısır ve ayçiçeği) ağırlığını korumuştur (Çizelge 5).

Çizelge 3. 2024 Yılı organik kanatlı hayvan üretim verileri il bazında

Table 3. Province-level organic poultry production data for 2024

İl	Çiftçi Sayısı	Hayvan Sayısı (adet)	Yumurta (adet)
Adana	1	11.500	2.641.500
Afyonkarahisar	3	15.000	4.195.660
Ankara	1	450	54.000
Bolu	3	44.900	13.975.370
Bursa	1	2.582	645.700
Diyarbakır	1	1.650	44.250
Elâzığ	1	44.200	12.369.795
Eskişehir	1	23.963	7.870.450
İstanbul	1	90	12.636
İzmir	9	143.161	36.264.359
Kırklareli	3	19.600	5.112.490
Kocaeli	2	2.582	733.514
Manisa	1	27.000	7.884.000
Ordu	6	5.290	912.326
Sakarya	1	32.262	8.413.638
Samsun	1	142.161	17.700.000
Tekirdağ	1	8.270	1.106.170
Uşak	4	17.000	5.291.600

*Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2025 Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Çizelge 4. 2024 Yılı organik arıcılık verileri il bazında

Table 4. Province-level organic beekeeping data for 2024

İl	Çiftçi Sayısı En Yüksek İlk 5 İl		Üretim Miktarı En Yüksek İlk 5 İl		
	Çiftçi (İşletme) Sayısı	Üretim Miktarı (ton)	İl	Çiftçi (İşletme) Sayısı	Üretim Miktarı (ton)
Batman	64	6,8	Van	36	222,7
Sivas	58	55,6	Mersin	36	179,5
Mersin	36	179,5	Ordu	1	93,8
Van	36	222,7	Siirt	22	88,5
Gümüşhane	30	6	Sivas	58	55,6
Türkiye Genel Toplam	386	860,8	Türkiye Genel Toplam	386	860,8

*Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2025 Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Çizelge 5. Türkiye'nin organik tarım ürünleri ve gıda ürünleri ithalatındaki değişim

Table 5. Changes in Türkiye's imports of organic agricultural and food products

Yıllar	İETM	YGD	BÖYGD	ÜLKE	Ürün Çeşidi
2015	200.294,0	100,0		Rusya	Buğday, Mısır, Ayçiçeği ve Ürünleri, Soya, Mercimek, Ketan Tohumu, Nohut, Aspir, Arpa, Bezelye
2016	658.354,2	328,7	328,7	Rusya	Soya Fasulyesi, Mısır, Ayçiçeği ve Ürünleri, Ketan Tohumu, Mercimek, Arpa, Nohut, Pirinç Unu
2017	190.211,0	95,0	28,9	Rusya	Soya Fasulyesi, Mısır, Buğday, Ayçiçeği ve Ürünleri, Mercimek, Kanola Yağı, Arpa
2018	175.868,5	87,8	92,5	Kazakistan	Soya Fasulyesi, Meyan Kökü, Ketan Tohumu, Nohut, Ceviz, Domates Ketçap, Pirinç Unu
2019	3.880,3	1,9	2,2	Almanya	Hurma, Kahve, Hindistan Cevizi, Çikolata, Bebek Maması, Elma Sirkesi, Bitkisel Çay, Palm Yağı
2020	33.117,6	16,5	853,5	Almanya	Bebek Maması, Bitkisel Çay, Kahve, Kakao, Çikolata, Yulaf Ezmesi, Meyve Püresi, Sirke
2021	25.350,7	12,7	76,5	Almanya	Bebek Gıdaları, Kakao, Çikolata, Kahve, Yulaf Ezmesi, Bitkisel Çay, Meyve Aromalı İçecek
2022	14.987,4	7,5	59,1	Almanya	Bebek Ek Gıdası, Çikolata, Meyve Aromalı İçecek, Yulaf Ezmesi, Bitkisel Çay, Makarna, Kraker
2023	10.233,4	5,1	68,3	Almanya	Kakao, Badem Kreması, Sirke, Bitkisel Çay, Tonik, Meyve Çayı, Tofu, Protein Tozu, Un

İETM: İthal Edilen Toplam Miktar (ton); YGD: 2015 Yılına Göre Değişim; BÖYGD: Bir Önceki Yıla Göre Değişim; ÜLKE: En Çok İthalat Yapılan Ülke Tekrara Göre; *Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı (2015–2023). Organik tarım ve doğal toplama alanlarına ilişkin çeşitli yıllara ait veriler. Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Türkiye'nin ithalat hacmi, 2017 yılında tekrar düşüş göstermiştir. Yıl boyunca ithalat miktarı yaklaşık 190 bin tona gerilemiş olsa da Rusya hâlâ temel tedarikçi ülke konumunu korumuştur. Bu dönemde ithal organik ürün profili tahıl ve yağlı tohumlarda yoğunlaşmaya devam etmiştir. 2018 yılı itibarıyla Kazakistan, Türkiye'nin en fazla organik tarım ürünü ithalatı yaptığı ülke olarak öne çıkmıştır. Bu yıl içinde ithal edilen ürünler arasında soya fasulyesi (özellikle organik kanatlı yetiştiriciliğinde yem kaynağı olması sebebiyle) ve keten tohumu gibi önceki yılların devamı niteliğindeki ürünlerin yanı sıra, meyhan kökü ve domates ketçap gibi daha özel kalemler de yer almıştır (Çizelge 5).

Organik ürün ithalatında çok büyük bir kırılma, 2019 yılı itibarıyla yaşanmıştır. Yalnızca 3.880-ton organik tarım ürünü ithalatı gerçekleştirilmiş ve Almanya ilk kez listenin başına yerleşmiştir. Bu tarihten itibaren Almanya, Türkiye'nin organik tarım ve gıda ürünü ithalatında öne çıkan ana ürün sağlayıcı haline gelmiş; ithal ürünlerin türü ise belirgin şekilde farklılaşmıştır. Bu yeni dönemde organik bebek mamaları, bitkisel çaylar, kahve, kakao, hurma, çikolata ve elma sirkesi gibi daha çok işlenmiş ya da nihai tüketime yönelik ürünler ön plana çıkmıştır (Çizelge 5).

Önceki düşüş eğiliminin ardından, 2020 yılında toplam organik tarım ve gıda ürünü ithalat hacminde yeniden bir artış yaşanmış ve miktar yaklaşık 33 bin tona ulaşmıştır. Ancak bu artış, 2019 öncesi seviyelere kıyasla oldukça sınırlı kalmıştır. 2021 ve sonrasında ithalat miktarı kademeli olarak azalmaya devam etmiştir. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'nin ithal ettiği toplam organik tarım ve gıda ürünü miktarı 10 bin ton civarına kadar gerilemiş; buna karşın ürün çeşitliliği artarak devam etmiştir. Bu dönemde badem kreması, tonik, tofu, protein tozu gibi

daha spesifik tüketim ürünleri ithal edilmeye başlanmış, böylece ithalat kompozisyonu tamamen farklı bir yapıya bürünmüştür (Çizelge 5).

Hesaplanan değişim değerleri, özellikle 2016 ve 2019 yıllarında ithalatta ciddi kırılmalar olduğunu göstermektedir; 2016 yılında ithalat, 2015 yılına göre yaklaşık %228,7 oranında artış göstermiştir. 2019 yılında ithalat miktarı, hem 2015 yılına göre hem de bir önceki yıla göre yaklaşık %98 oranında azalmıştır. 2020 yılında bir önceki yıla göre kaydedilen yaklaşık %753'lük artış, gerçek anlamda bir büyümeyi yansıtmaktan ziyade 2019 yılındaki olağanüstü düşük ithalat seviyesinin oluşturduğu güçlü bir baz etkisinin sonucudur (Çizelge 5).

Türkiye'nin 2015-2018 yılları arasında büyük miktarlarda hammadde niteliğindeki organik tarım ürünleri ithalatı yerine, 2019 yılından sonra çok daha az miktarlarda paketli ve işlenmiş organik gıda ürünleri almıştır. Bu dönüşüm, Türkiye'de organik ürün talebinin hammadde niteliğindeki tarımsal ürünlerden ziyade doğrudan tüketime yönelik paketli ve işlenmiş organik gıdalara yöneldiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin organik tarım ürünlerine yönelik dış ticareti, 2015 yılından itibaren dalgalı bir seyir sergilemektedir. Bu süreç hem ihracat miktarı hem de elde edilen döviz geliri açısından belirli dönemlerde artış eğilimleri göze çarpmaktadır. 2015 yılı itibarıyla toplam 13 bin tonun biraz üzerinde gerçekleşen organik tarım ve gıda ürünleri ihracat miktarı, izleyen yıllarda artış trendi göstermiş ve 2018'e gelindiğinde 111 bin tonu aşarak önemli bir sıçrama kaydetmiştir. Aynı yıl, Türkiye'nin toplam 361 milyon dolarlık organik tarım ve gıda ürünleri ihracat geliriyle incelenen yıllar arasındaki en yüksek değere ulaşmıştır (Çizelge 6).

Çizelge 6. Türkiye'nin organik tarım ve gıda ürünleri ihracatındaki eğilimler

Table 6. Trends in Türkiye's exports of organic agricultural and food products

Yıllar	OTİM(T)	OTİM(\$)	YGD	BÖYGD	ÜLKE	İhracatı Yapılan Ürün Grupları
2015	13.549,0	69.229.817,0	100,0		ABD	Kuru Üzüm, İncir ve İncir Ürünleri, Meyve ve Meyve Ürünleri, Fındık ve Fındık Ürünleri, Kayısı ve Kayısı Ürünleri
2016	16.819,0	77.831.368,0	112,4	112,4	ABD	İncir ve İncir Ürünleri, Kuru Üzüm, Fındık ve Fındık Ürünleri, Kayısı ve Kayısı Ürünleri, Meyve ve Meyve Ürünleri
2017	61.689,3	215.288.185,8	311,0	276,6	İngiltere	Mısır, Meyve ve Meyve Ürünleri, Üzüm ve Üzüm Ürünleri, Sebze ve Sebze Ürünleri, İncir ve İncir Ürünleri
2018	111.690,7	361.128.943,0	521,6	167,7	İtalya	Buğday ve Buğday Ürünleri, Meyve ve Meyve Ürünleri, Üzüm ve Üzüm Ürünleri, İncir ve İncir Ürünleri, Fındık ve Fındık Ürünleri
2019	75.904,3	203.141.638,2	293,4	56,3	-	Meyve ve Meyve Ürünleri, İncir, Fındık, Kuru Üzüm, Kayısı
2020	116.404,6	252.168.756,6	364,2	124,1	-	Veri Elde Edilememiştir
2021	110.284,3	237.428.608,5	343,0	94,2	ABD	Fındık, Kuru İncir, Kuru Kayısı, Dondurulmuş Meyveler, Çekirdeksiz Kuru Üzüm, Diğer Kuru Meyveler ve ark.
2022	51.320,3	187.462.896,0	270,8	79,0	ABD	Fındık, Kuru İncir, Kuru Kayısı, Dondurulmuş Meyveler, Çekirdeksiz Kuru Üzüm, Diğer Kuru Meyveler ve ark.
2023	59.186,0	164.022.141,4	236,9	87,5	-	Buğday ve Buğday Ürünleri, Meyve Suyu, İncir ve İncir Ürünleri, Üzüm ve Üzüm Ürünleri, Meyve ve Meyve Ürünleri

OTİM(T): Organik tarım Ürünü İhracat Miktarı(ton); OTİM(\$): Organik tarım Ürünü İhracat Tutarı (\$); YGD: 2015 Yılına Göre Değişim; BÖYGD: Bir Önceki Yıla Göre Değişim; ÜLKE: En çok ürün ihracatı yapılan Ülkeler; -: Veri elde edilememiştir; *Kaynak Tarım ve Orman Bakanlığı (2015–2023). *Organik tarım ve doğal toplama alanlarına ilişkin çeşitli yıllara ait veriler. Yazarlar tarafından derlenmiştir.*

Çizelge: 7. Pandemi süreci öncesinden günümüze organik bitkisel üretim verileri
Table 7. Organic crop production data from the pre-pandemic period to the present

Yıllar	Ürün Sayısı	Çiftçi sayısı	2015 Yılına Göre Değişim	Bir Önceki Yıla Göre Değişim	Yetiştiricilik Yapılan Alan (ha)	Toplam Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
2015	197	69.967	100,0		486.069	515.268	1.829.291
2016	225	67.878	97,0	97,0	489.671	523.778	2.473.600
2017	214	75.067	107,3	110,6	513.981	543.033	2.406.606
2018	213	79.563	113,7	106,0	540.000	626.885	2.371.612
2019	213	74.545	106,5	93,7	512.587	545.870	2.030.466
2020	235	52.590	75,2	70,5	353.783	382.665	1.631.943
2021	267	48.244	69,0	91,7	317.585	351.919	1.590.086
2022	268	44.927	64,2	93,1	294.580	310.584	1.600.858
2023	259	42.189	60,3	93,9	312.010	342.548	1.635.523

*Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı (2025)

Bununla birlikte, 2019 sonrası dönem incelendiğinde, Türkiye'nin organik tarım ve gıda ürünleri ihracatındaki yükselişin yerini dalgalanmalara bıraktığı görülmektedir. Örneğin, 2019 yılında miktar bakımından düşüş yaşanmış; 75 bin ton civarına gerileyen ihracat, takip eden yıl tekrar yükselmiş ve 2020'de 116 bin tonu aşmıştır. Ancak sonraki iki yıl boyunca yeniden düşüş eğilimi hâkim olmuştur. 2023 yılında bir önceki yıla göre miktarsal olarak bir artış olsa da tutar bazında azalış yaşanmıştır (Çizelge 6).

Türkiye'nin organik tarım ve gıda ürünleri ihracatının yöneldiği ülkeler açısından bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'nin öne çıktığı görülmektedir. 2015, 2016, 2021 ve 2022 yıllarında Türkiye'nin en fazla organik tarım ve gıda ürünü dış satımı yaptığı ülke olarak kaydedilen ABD, bu dönemde istikrarlı bir alıcı profili çizmiştir. 2017'de liderlik İngiltere'ye, 2018'de ise İtalya'ya geçmiştir. Ancak 2019 ve 2023 yıllarında en çok ihracat yapılan ülke bilgisi kayıtlarda mevcut değildir. Bu eksiklik, o yıllarda pazarın çeşitlenmiş olabileceğine ya da kayıt sisteminde sınırlı bilgiye yer verilmiş olabileceğine işaret etmektedir (Çizelge 6).

Türkiye'den ihraç edilen organik tarım ve gıda ürün grupları incelendiğinde, belirli kalemlerin süreklilik gösterdiği dikkat çekmektedir. Kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, kayısı, fındık ve genel olarak meyve grubu ürünler neredeyse her yıl listede yer almıştır. Özellikle 2021 sonrasında ürün adlandırmalarında daha fazla ayrıntıya yer verilmeye başlanması, ihracat kayıtlarının detaylandırıldığı ve pazarın alt segmentlere ayrıldığı düşünülmektedir. 2023 yılında yeniden buğday, meyve suyu ve benzeri ürünlerin ağırlık kazanması ise çeşitliliğin korunmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır (Çizelge 6).

Hesaplanan değişim değerleri, özellikle 2017 ve 2018 yıllarında 2015'e kıyasla çok güçlü artışlar olduğunu göstermektedir; değişim oranları sırasıyla yaklaşık %311 ve %521 düzeyine ulaşmıştır. 2020–2023 döneminde bir önceki yıla göre ihracat miktarında dalgalı bir seyir izlenmiş; artış hızları %79 ile %124 aralığında gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise bir önceki yıla göre %43,7'lik düşüş dikkat çekici bir kırılma yaratmıştır. 2020–2023 döneminde bir önceki yıla göre ihracat miktarında dalgalı bir seyir izlenmiş; artış hızları %79 ile %124 aralığında gerçekleşmiştir. İhracat tutarı, 2018 yılında ulaşılan 361 milyon dolarlık zirvenin ardından dalgalı bir seyir izlenmiş ve genel eğilim itibarıyla aşağı yönlü bir yapıya bürünmüştür (Çizelge 6).

Türkiye'de Kovid-19 Pandemisinin Yurtiçi Organik Tarım Sektörüne Etkisi

Küresel salgınlar, toplumların ekonomik ve sosyal yapılarını derinden sarsmış olup, Türkiye'de organik tarım sektörünün de bu süreçten önemli ölçüde etkilenmesine yol açmıştır. Kovid-19 pandemisinin etkisiyle tüketicilerin sağlıklı beslenme ve doğal ürünlere yönelmesi, çevre dostu ürünlere, organik tarım ürünlerine olan ilgide bir artışa sebep olmuş ve organik üretim teşvik edilmiştir (Zulkadir ve ark., 2024). Pandeminin getirdiği kaotik durum, belirsizlik, evden dışarı çıkamama, sağlık endişeleri gibi durumlar tüketicileri çevrimiçi alışverişe yönlendirmiş ve bu dönemde çevrimiçi alışveriş daha da önem kazanmıştır (Tolun ve Bulut, 2021). Buna istinaden Kovid-19 pandemisi döneminde yapılan çalışmalara göre Türkiye'de çevrimiçi alışveriş kullanımının arttığı ortaya konulmuş ve pandemi döneminde en çok satın alınan çevrimiçi alışveriş ürün grubunun gıda olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. (Çakıroğlu ve ark., 2020). Modern teknolojinin kullanımındaki zorluklar, taze gıda ürünlerini bireysel olarak seçme tercihi gibi durumlardan dolayı geleneksel alışveriş tercih eden tüketici segmenti de çevrimiçi alışverişe dayalı modern ticaret yöntemlerine başvurmak durumunda kalmıştır (Çakıroğlu ve ark., 2020). Veriler, bu dönemde yaşanan dalgalanmaları ve yapısal sorunları net bir şekilde yansıtmaktadır. Pandemi sürecinde tüketicilerin organik ürünlere yöneldiği birçok çalışmada ortaya konulmuştur (Zulkadir ve ark., 2024; Çakıroğlu ve ark., 2020). Ancak bu talep artışının üretime aynı ölçüde yansımadağı Çizelge 7'de açıkça görülmektedir.

Organik bitkisel üretim alanında ulaşılabilen son dokuz yıla yayılan süreç, yalnızca niceliksel göstergeler üzerinden değil, aynı zamanda üretim deseninin ve kırsaldaki aktörlerin değişen yapısal koşulları üzerinden de okunmalıdır. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın resmi verileri, yıllar itibarıyla yaşanan dönüşümün düşündürücü yanlarını da beraberinde getirmektedir.

TÜİK verilerine göre; 2015 yılında 197 olan organik ürün sayısının 2022'de 268'e kadar çıkması (TÜİK, 2023), sektörde ürün çeşitliliğine yönelik canlı bir arayışın ve talep yönlü bir dinamik gelişimin varlığına işaret etmektedir. Ancak 2023'te bu sayının 259'a gerilemesi, bu çeşitlenmenin sürdürülebilirliğinin sorgulanması gerektiğini düşündürmektedir. Pazarlama zincirindeki kırılmalıklar ve çiftçilerin belirli ürünlere yönelmesi bu dalgalanmanın olası nedenleri arasında sayılabilir (Çizelge 7).

Daha dikkat çekici olan ise çiftçi sayısında yaşanan ciddi gerilemedir. 2019 yılına kadar 70 ila 80 bin bandında yer alan organik üretim yapan çiftçi sayısı 2019'dan sonra yaklaşık 1/3 azalarak 50 binden 40 binlere hızla düşmüştür. 2018 yılında yarıya düşen üretici sayısının, 2023 yılı itibarıyla 42 binin altına düşmesi, organik üretime faaliyette bulunan kitlenin belirgin biçimde daraldığını göstermektedir. Pandeminin etkilerine ek olarak, izleyen dönemde yaşanan deprem ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi dışsal şoklar da sektördeki daralmayı derinleştirmiştir. Bu süreçte girdi maliyetlerinin ve fiyatların artışı, tüketici gelirleri ve taleplerinin azalması gibi unsurlar Türkiye'de organik tarım sektörünün daralması ile sonuçlanmıştır. Organik üretime geçişte ilk yıllarda gözlenen yüksek ilgi, son yıllarda yerini temkinli bir yaklaşım ve hatta sektörden çekilme eğilimine bırakmıştır (Çizelge 7).

Çalışmada hesaplanan değişim değerleri incelendiğinde, çiftçi sayısındaki artışın en belirgin olarak 2017 ve 2018 yıllarında ortaya çıktığı görülmektedir; bu dönemde 2015 yılına göre değişimin sırasıyla %7,3 ve %13,7 olarak hesaplanması, çiftçi sayısında anlamlı bir genişlemeye işaret etmektedir. Buna karşılık 2020 yılında çiftçi sayısı, 2015 yılına göre %24,8, 2019 yılına göre ise %29,5 oranında azalmıştır. Negatif değişim oranlarının artarak devam etmesi (2021-2023), çiftçi sayısındaki daralmanın yapısal bir nitelik kazandığını göstermektedir (Çizelge 7).

Yetiştiricilik yapılan alanlar bakımından da benzer bir tablo söz konusudur. 2018 yılında 540 bin hektarla zirve yapan üretim alanı, sonraki beş yılda neredeyse yarıya inmiş ve 2022'de 294 bin hektara kadar düşmüştür. 2023'te yaşanan 312 bin hektarlık sınırlı artış, sektörün hâlâ toparlanma çabası içinde olduğunu, ancak henüz eski ivmesini yakalayamadığını ortaya koymaktadır (Çizelge 7).

Toplam organik üretim alanı da üretici sayısındaki azalışla paralel bir eğilim sergilemektedir. 2018'deki 626 bin hektarlık genişleme sonrası, 2023'te alanın 342 bin hektara kadar gerilemesi dikkat çekicidir. Üretim miktarı açısından ise 2016 yılında yakalanan 2,47 milyon tonluk rekor üretimin, sonraki yıllarda koruyamadığı görülmektedir. 2020 sonrası dönemde üretim 1,6 milyon ton bandına sıkışmış ve bu durum, üretim alanlarının daralması ile birlikte verim artışının da sınırlı kaldığını göstermektedir (Çizelge 7).

Sonuç olarak, 2015-2018 arasında ivme kazanan organik bitkisel üretim, 2019 sonrası süreçte bir kırılma yaşamış, özellikle pandemiyle birlikte üretici sayısı, üretim alanı ve çıktı miktarlarında gerileme yaşanmıştır. Pandeminin sınırlılıkları yanında yaşanan ekonomik zorluklar tüketicilerin alım güçlerinin ve organik ürünlere

taleplerinin azalması ile sonuçlanmıştır. 2023 yılı verileri bu düşüşün tamamen kalıcı olmadığını, ancak yeniden toparlanma için kararlı bir yönetim, istikrarlı destek mekanizmaları ve üreticiye yönelik güven inşa edilmesinin elzem olduğunu göstermektedir. Güvenin sağlanmadığı koşullarda, organik üretimin kırsalda uzun vadeli bir alternatif olmaktan uzaklaşabileceğini düşündürmektedir.

Organik Doğal Toplama Alanlarındaki Değişime bakıldığında 2015-2023 dönemine ait veriler organik bitkisel üretimde istikrarsız bir seyir izlendiğini göstermektedir. 2015'te yaklaşık 29 bin hektar olan bu alan, 2018'de dikkat çekici bir şekilde 86.885 hektara ulaşarak zirve yapmıştır. Ancak bu ani artış kalıcı olmamış; takip eden yıllarda belirgin bir düşüşle 2022'de 16 bin hektara kadar gerilemiştir. 2023'te ise alan yeniden 30 bin hektara yaklaşarak toparlanma belirtisi göstermiştir (Çizelge 8).

Bu dalgalı yapı, doğal toplama faaliyetlerinin politika değişimleri, ekonomik koşullar ve piyasa talepleri gibi dış etkenlere oldukça duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, doğal toplama alanlarının üretimden ziyade düzenleyici çerçeveye ve destekleme politikalarına daha bağımlı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Alanın sürdürülebilirliğini sağlamak adına daha istikrarlı destekleme politikalarına ve üretici güvenini artıracak yapısal iyileştirmelere ihtiyaç olduğu açıktır.

Pandemi Döneminin Türkiye'nin Organik Tarım Ürünleri Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri

Özellikle 2020 ve 2021 yıllarında, yani pandemiyle örtüşen zaman diliminde, ticaretin belirgin farklılıklar içerdiği dikkat çekmektedir. Yalnızca eldeki ithalat ve ihracat miktarları, yöneldiği ülkeler ve ürün grupları temel alınarak sunulan veriler, pandeminin etkisini rakamsal olarak da ortaya koymaktadır.

İhracat verileri incelendiğinde 2020 yılı dikkate değer bir gelişmeyi işaret etmektedir. Pandeminin başlangıç yılı olmasına karşın, Türkiye'nin organik tarım ürünü ihracatı bu dönemde hem miktar hem de gelir açısından artmıştır. 2019'da yaklaşık 76 bin ton olarak gerçekleşen ihracat miktarı, 2020'de 116 bin tonu aşarak açık bir yükseliş sergilemiştir. Döviz fiyatları ve dolayısıyla maliyetler de artış göstermiş, 200 milyon dolar seviyesinden 250 milyon doları aşan bir seviyeye çıkmıştır. Bu değişim, pandemiye rağmen dış pazarlarda Türkiye'nin organik ürünlerine yönelik dış talebin sürdüğünü göstermektedir. Ancak bu eğilim kalıcı olmamış; izleyen yıllarda ihracat hacmi düşmeye başlamıştır. 2021 yılında miktar olarak 110 bin ton civarına inse de hala yüksek bir seviyede kalmıştır.

Çizelge 8 Organik doğal toplama alanlarındaki değişim

Table 8. Changes in organic wild collection areas

Yıllar	Doğal Toplama Alanı (ha)
2015	29.199
2016	34.106
2017	22.148
2018	86.885
2019	33.283
2020	28.882
2021	34.334
2022	16.004
2023	30.538

*Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2025

Fakat 2022 itibarıyla 51 bin tona gerileyen miktar, 2023'te yalnızca kısmen toparlanmış ve 59 bin ton seviyesinde kalmıştır. Benzer düşüş ihracat gelirlerinde de kendini göstermiştir (Çizelge 6). Bu durum, pandemi sonrası dönemle birlikte Türkiye'nin organik tarım ürünleri ihracatının hem miktar ve hem de döviz tutarı olarak azaldığına işaret etmektedir.

Türkiye'nin organik tarım ve gıda ürünleri ithalatının ise pandemiden çok daha sert etkilenmiş görünmektedir. 2018 yılında 175 bin tonu aşan organik ürün ithalatı, 2019 yılında adeta durma noktasına gelmiş ve yalnızca yaklaşık 3.800-ton olarak gerçekleşmiştir. Bu gerilemenin ardından, pandeminin Türkiye'de başladığı 2020'de ithalat tekrar artış göstermiş ve 33 bin tonu geçmiştir. Ancak bu artış da sınırlı kalmış olup; ithalat, pandemi ile birlikte sürekli gerileyen bir hal almıştır (Çizelge 5).

Ürün çeşitliliği açısından bakıldığında ise pandeminin Türkiye'nin organik tarım ve gıda ürünleri ithalatına etkisi yalnızca miktarla sınırlı kalmamış, ürün gruplarında da değişimler yaşanmıştır. Pandemi öncesinde büyük miktarlarda temel tarım ve yem hammaddeleri (buğday, mısır, ayçiçeği, soya, mercimek vb.) ithalatı ön plandayken; pandemi ve sonrası işlenmiş ve paketli gıda ürünlerin (bebek maması, çikolata, kakao, bitkisel çay, meyve püresi vb.) sınırlı miktarda ithal edildiği görülmektedir. Bu da pandemi sonrası Türkiye'nin organik ithal ürün çeşidinin görece pahalı, işlenmiş gıda ürünlerinin gelir düzeyi yüksek sınırlı, sayıdaki tüketici profiline yöneldiği eş deyişle bir ithal niş pazar niteliğine tekrar döndüğünü düşündürmektedir. Öte yandan ihracatta bu denli keskin bir ürün kayması yaşanmamış, kuru meyveler ve fındık gibi Türkiye'nin geleneksel ihracat tarım ürünleri yine listelerin başında yer almıştır (Çizelge 5).

Organik dış ticaretin yöneldiği ülkeler de bu değişim sürecine paralel bir seyir izlemiştir. Pandemi öncesi yıllarda Türkiye'nin organik ürün ithalatı ağırlıklı olarak Rusya ve Kazakistan gibi ülkelere yapılmakta iken, pandemiyle birlikte Almanya istikrarlı biçimde ana ithalat sağlayıcısı haline gelmiştir. Bu değişim, ithal ürünlerin çeşitleriyle de örtüşmektedir; çünkü Almanya'dan gelen ürünler çoğunlukla paketli gıda ve içecek grubunda toplanmaktadır (Çizelge 5). İhracat tarafında ise ABD, pandemi sürecinde Türkiye'nin en çok organik ürün ihraç ettiği ülke olarak konumunu korumuştur; dolayısıyla ihracatın pazar yönelimi açısından daha az etkilendiği söylenebilir (Çizelge 6).

Sonuç olarak, pandeminin Türkiye'nin organik tarım ürünleri dış ticareti üzerinde çift yönlü etki yarattığı anlaşılmaktadır. İhracatta ilk etapta görülen artış, sonrasında dalgalanarak düşüğe geçerken; ithalatta hem miktar hem ürün deseni yönünden daha keskin ve uzun vadeli bir değişim ve azalış yaşanmıştır. Bu yönüyle, pandemi yıllarının etkisi somut rakamlar üzerinden doğrudan izlenebilmektedir.

2023 Deprem Felaketi ve Rusya-Ukrayna Savaşının Türkiye'de Organik Tarım Üzerine Etkileri

Pandemi süreciyle birlikte zorluklar yaşamaya başlayan tarım sektörü, 2022 yılının başında başlayan Rusya-Ukrayna savaşının ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli deprem felaketlerinin etkisiyle çok daha karmaşık bir tabloyla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, bu gelişmeler

özellikle organik tarım gibi görece daha kırılgan durumdaki sınırlı organik girdilere ve denetimli üretim yapısına dayalı sistemleri derinden etkilemiştir. İlgili dönemde yaşanan gelişmelerin organik tarım üzerindeki yansımalarını ele almak özellikle Türkiye özelinde organik tarımı farklı bir boyutta incelememizi zorunlu kılmaktadır.

Rusya'nın Ukrayna'nın özellikle doğu bölgeleri ve Kırım'ı işgali, tahıl ve gübre gibi stratejik ürünlerde küresel arz sıkıntılarını yol açmıştır (Yavuz, 2024). Türkiye gibi bu ülkelere ithalatçı ülkeler, arzın daralması ve fiyat artışları nedeniyle iç piyasada ciddi gıda temini ve fiyat artışı baskısı altına girmiştir (UHK, 2024). Rusya ve Ukrayna'nın Karadeniz limanlarından yapılan ihracatta yaşanan aksaklıklar, Türkiye'nin yerli tahıl üreticileri açısından rekabetini zorlaştırmıştır. Rusya'daki kötü iklim koşullarının buğday üretimini düşürmesi ve Avrupa'nın buradan yaptığı ithalatı sınırlaması ve politikalarında değişiklik yapması, belirsizliği daha da artırmıştır. Bu gelişmeler, küresel emtia piyasalarında fiyat dalgalanmalarını tetiklemiş, organik tarım girdilerinin temininde sorunlara yol açmıştır (Eşlik, Özduvak ve Güç, 2024). Döviz ve enerji fiyatlarındaki yükseliş, özellikle organik üreticileri zor durumda bırakmıştır (Köftecioglu ve Paksoy, 2024). Organik tarımsal üretim yapan çiftçiler, uluslararası sertifikasyon kurallarına bağlı olduklarından tedarik zincirindeki her kırılma onları daha fazla etkilemiştir (Shahini ve ark., 2022). Ukrayna'da ise savaş nedeniyle organik tarım durma noktasına gelse de, FiBL gibi uluslararası kurumların desteğiyle toparlanma süreci başlamıştır (FiBL, 2024).

6 Şubat 2023'te yaşanan depremler ise Türkiye tarımında çok daha doğrudan fiziksel kayıplara neden olmuştur. Yaklaşık 40 milyon dekarlık tarım alanı etkilenmiş, bu da ülke toplamının yaklaşık %17'sine denk gelmiştir (Çiğ ve Toprak, 2023). Etkilenen iller, bitkisel üretim kadar hayvancılık ve gıda sanayii açısından da stratejik önemdedir. Üreticiler sadece altyapı kaybıyla değil, aynı zamanda iş gücü, pazara erişim ve girdi temininde de sıkıntı yaşamıştır (Yavuz, 2023). Tarım ürünleri lojistik yollarının kapanması, sulama sistemlerinin zarar görmesi ve depolama alanlarının kullanılamaz hale gelmesi birçok bölgede planlanan üretimi sekteye uğratmıştır (Tarım Orkam Sen, 2025; Escarus, 2024). Hatay ilinde yapılan bir saha çalışması, genel üretim deseninin korunabildiğini ancak girdi tedariki, sulama ve pazarlamada ciddi sorunlar yaşandığını ortaya koymuştur (Ateş, 2024). Bu gelişmeler, organik tarım yapan çiftçiler için çok daha yıpratıcı olmuş, gerek doğal girdi kullanımı gerekse denetimli üretim süreçlerine duyulan bağlılık, afet sonrası toparlanmayı zorlaştırmıştır.

Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde; gerek Rusya-Ukrayna savaşı gerekse 2023 yılındaki yıkıcı depremin doğrudan organik tarıma odaklandığı akademik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak girdi fiyatlarında yaşanan artışlar organik ürün yetiştiricilerini de direkt etkilemiş; ithalata bağlı organik girdilerde (örneğin organik gübre, ilaç veya tohum), tedarik zinciri sorunları yaşanmış; bu dolaylı etkiler organik tarımın sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmuştur. Bunların yanı sıra, küresel iklim değişikliği, su kıtlığı gibi iklim krizleri altyapı bozulmalarına (sulama sistemleri, depolama tesisleri) eklenince, verim düşüşleri kaçınılmaz olmuştur. Bütün bu etmenler, organik üretim alanı ve

miktarını azaltmıştır. Sonuç olarak; pandemi, ekonomik krizler, iklim değişikliği, savaş ve deprem gibi büyük yerel ve küresel krizler, organik üretimin sürekliliği açısından ciddi tehdit oluşturmaktadır. Bu tür durumlarda üreticilerin maliyet yükü artmakta, denetim süreçlerinde aksamalar yaşanmakta ve pazara erişim zorlaşmaktadır.

Tartışma

Türkiye’de organik tarım sektörünün özellikle 2010-2019 yılları arasında hem iç tüketim hem de ihracat açısından önemli bir ivme kazandığını göstermektedir. Aykutoğlu ve Çakır’ın (2021) ortaya koyduğu üzere, Türkiye sahip olduğu geniş tarım arazileri ve artan üretici sayısı ile organik tarım potansiyelini her geçen yıl daha fazla değerlendirmeye başlamıştır. Benzer şekilde, hayvansal üretim alanında da bazı illerde önemli artışlar gözlenmiş, özellikle mera alanlarının yoğun olduğu bölgelerde organik hayvancılığın yaygınlaştığı saptanmıştır. Bu eğilim, organik üretimde bölgesel potansiyellerin daha etkin şekilde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu kapsamda bölgelere göre belirli ürünlerin ön plana çıkarılması, organik üretimde verimin düşük olduğuna yönelik algının giderilmesi ve yerel üretim desenine uygun politika araçlarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Boz & Kılıç, 2021).

Kovid-19 pandemisinin, küresel ölçekte organik ürünlere olan ilgiyi artırdığı bilinmektedir. Türkiye’de de pandemin ilk yıllarında benzer bir talep artışı gözlemlenmiştir. Gümüşcü ve Gümüşcü (2021), organik tarımsal üretimin sadece iç pazara yönelik olmadığını, aynı zamanda dış talebi karşılamaya dönük bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Nitekim pandemi sürecinde tüketici güvenliğinin önem kazanması, organik ürünlere olan ilgiyi artırmış ve bu da üretim hacmine yansımıştır. Bu süreçte ana akım perakendecilerde organik ürün miktarı ve çeşitliliğinin artırılması ile her il ve ilçede yerel organik pazarların kurulmasının iç talebin sürdürülebilirliği açısından kritik olduğu belirtilmektedir (Boz & Kılıç, 2021).

Ancak, sektördeki mevcut yapısal sorunlar hâlâ aşılabilmiş değildir. Özellikle üreticilerin bilgi düzeyi, pazarlama olanakları ve örgütlenme kapasitesi sınırlı kalmaktadır. Her ne kadar bu sorunlar yıllardır bilinse de Bayram, Yolcu ve Aksakal’ın (2007) çalışmasında ifade edildiği gibi, çiftçilerin organik tarım konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, danışmanlık sisteminin gelişmemiş olması ve küçük parsellerde üretimin yaygınlığı gibi sorunlar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu durum, bilgiye erişim ve yayım hizmetlerinin nicelik ve nitelik açısından geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda çiftçilere düzenli eğitim ve yayım hizmetlerinin verilmesi ile tüketicilerin organik ürünler konusunda bilinçlendirilmesi temel politika öncelikleri arasında yer almaktadır (Boz & Kılıç, 2021).

Dış ticaret açısından bakıldığında, Türkiye’nin organik tarım ürünleri ihracatında belirli bir başarı yakaladığı ancak dünya pazarındaki payının hâlâ düşük kaldığı tespit edilmiştir. Demiryürek (2004; 2011), Türkiye’nin dünya organik gıda pazarındaki payının sınırlı olduğunu ve özellikle Avrupa ile Kuzey Amerika gibi pazarlardaki

yüksek talebin Türkiye tarafından yeterince karşılanmadığını ifade etmektedir. Bu bulgu, TARIM (2009) tarafından da desteklenmekte; çalışmada, Türkiye’nin ihraç ettiği ürünlerin büyük ölçüde işlenmemiş veya düşük katma değerli ürünler olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu açıdan, işlenmiş tarım ve gıda üretiminin teşvik edilmesi, organik ürün ihracatında sürdürülebilir büyüme için önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca organik tarım pazarlaması yapan işletmeler için dış ticaret veri tabanının oluşturulması ve organik ürünlerin izlenebilirliği açısından G.T.İ.P. sınıflandırma sisteminin organik tarım özelinde kullanılmasının sağlanması önerilmektedir (Ağızhan & Bayramoğlu, 2023).

Organik üretim yapan işletmelerin önemli bir kısmının aynı zamanda konvansiyonel üretim de yaptığı ve bu durumun geçiş sürecinde bazı yapısal sorunlar doğurduğu Karabaş ve Gürler (2011) tarafından vurgulanmaktadır. Araştırmalar, organik tarıma yönelen üreticilerin çoğunun devlet desteklerini yetersiz bulduğunu ve pazarlama olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle ürünlerini doğrudan pazarlama eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Bu noktada organik tarım yapan üreticiler için en uygun pazarlama kanalının e-pazar işletmeleri olduğu ve dijital pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir (Ağızhan & Bayramoğlu, 2023).

Son olarak, Türkiye’nin Avrupa Birliği organik tarım mevzuatıyla büyük ölçüde uyum sağladığı ifade edilmekle birlikte (Demiryürek & Bozoğlu, 2007), uygulamada yaşanan kurumsal eksikliklerin ve yapısal reformların tamamlanması gerektiği görülmektedir. Özellikle ABD, Kanada ve Japonya gibi alternatif pazarlara erişim için bu ülkelerin mevzuatlarına da uyum sağlanması, ihracat kapasitesinin artırılmasında stratejik bir rol oynayacaktır. Ayrıca organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının üreticiler tarafından benimsenmesinin, bu üretim sistemlerinin konvansiyonel tarıma kıyasla daha kârlı hale getirilmesine bağlı olduğu; bu nedenle artan girdi maliyetleri karşısında organik ve iyi tarım desteklerinin revize edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Kılıç ve ark., 2021).

Sonuç

Türkiye, organik tarım alanında potansiyeli yüksek bir ülke konumundadır. Organik tarıma birçok perspektiften bakıldığında yalnız bir tarımsal üretim biçimi değil; aynı zamanda günümüz tarımının da trendi haline gelen; çevresel sürdürülebilirlik, ekosistem bütünlüğü ve halk sağlığını koruma gibi çok yönlü hedefleri içeren bir bütün olduğu yadsınamaz bir gerçektir. 2025 yılına ait son veriler incelendiğinde ise Türkiye’de organik tarımın mevcut durumunun ciddi sorunlar ile karşı karşıya kaldığı gözlemlenmiştir. Bu, organik tarımın sürdürülebilirliği açısından ciddi bir yapısal sorun olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’de bölgesel verilere bakıldığında, organik üretimin coğrafi olarak dağılımında önemli farklılıkların rakamlara yansıtıldığı ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar organik tarımın bölgesel potansiyel üzerinden şekillendiğini; iklim, toprak yapısı ve geleneksel bilgi birikimi gibi faktörlerin etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Veriler, Türkiye’de organik tarımın ekoloji ve iklimin uygun olduğu bölgesel yoğunluklara sahip

olduğunu ve verimliliğin yalnızca üretim alanı büyüklüğüne değil, aynı zamanda uygulanan tarımsal teknikler ve bitki deseni tercihlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Örneğin; Niğde, Aydın ve Manisa gibi iller, yüksek bitkisel üretim verimliliğiyle öne çıkarken; Ağrı, Kars gibi geniş yem bitkileri üretim alanına ve hayvancılık potansiyeline rağmen üretimin daha düşük düzeyde kalması, finansal, altyapı ve eğitim-yayım-danışmanlık destekleri yönünden iyileştirme gerekliliğine işaret etmektedir.

Organik hayvancılık ve arıcılık alanlarında ise sektörel çeşitliliğin oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Organik büyükbaş hayvancılıkta süt üretiminin ön planda olması, et üretiminin ise çok düşük düzeyde kalması dikkat çekicidir. Benzer şekilde organik kanatlı yetiştiriciliğinde organik yumurta ön plana çıkarken organik kanatlı eti üretimi çok sınırlıdır. Organik arıcılıkta da üretim ülkemizin büyük potansiyeline göre çok sınırlı kalmaktadır. Bu durumda bölgesel potansiyellere uygun üretim ve destekleme politikalarına ağırlık verilerek gerekli düzenlemelerin oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye'nin organik ürün ithalat verileri bizlere sadece miktarsal azalışları değil, aynı zamanda niteliksel bir dönüşüm yaşandığını göstermektedir. Temel tarım hammaddeleri ithalatı büyük ölçüde azalırken, sınırlı miktarda işlenmiş gıda ve içecek gruplarına yönelen ithalat, pandemi sonrası yaşanan gelişmeler ile büyük ölçüde bağlantılıdır. İthal ikameci üretim ve tarım politikalarına dönülmesi önem taşımaktadır. Bu dönüşümün izlenmesi, gelecekteki üretim planlamaları ve dış ticaret politikaları açısından önem arz etmektedir. İhracatta ise ürün çeşitliliği ve pazar yöneliminin zaman içinde değişkenlik göstermesi, sektörün dinamik yapısını ve küresel taleple uyum çabasını ortaya koymaktadır. Mevcut verilerden yola çıkılarak, Türkiye'nin organik tarım ihracatında rekabet gücünü korumak ve artırmak adına ürün çeşitlendirme, hedef pazar genişletme ve kayıt sistemlerinin güçlendirilmesi yönünde çabaların çok önemli olduğu söylenebilir.

Kovid-19 pandemisi hem üretici hem tüketici açısından organik tarımın önemine dikkat çeken bir süreç olmuştur. Pandemi, organik tarım sektörü üzerinde büyük ölçüde tehditleri ancak bazı fırsatları da beraberinde getirmiştir. Sınırlı sayıda da olsa tüketicilerin beslenme şekillerine yansıyan sağlıklı gıda arayışının onları organik ürün tüketimine itmiştir. Bu artış ile pazarlama kanallarının dijitalleşmesi ve e-ticaretin organik ürün pazarlama sektörü için yeni bir kapı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, pandemi süreci yurt içi organik tarım ve gıda ürünleri üretimi tarafında ciddi gerilemelere neden olmuştur. Bu gerileme, yalnızca pandeminin geçici etkilerinden değil, aynı zamanda ekonomik ve yapısal sorunların kronikleşmesinden kaynaklanmaktadır. Üretim alanlarının daralması, lojistik engeller, işgücü sorunları ve ihracat aksamaları bu gerilemenin temel nedenleri arasında yer almaktadır. Günün sonunda sektördeki büyümenin sürdürülebilirliği ile ilgili ciddi sorunların varlığı kaçınılmazdır. Alt yapı yatırımlarının kuvvetlendirilmesi, dijital altyapı ve uluslararası standartlara uyuma ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet desteklerinin sürekliliği, kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve tüketici bilincinin artırılması önümüzdeki dönemin temel stratejileri olmalı ve bu yolda ilerleme kaydedilmeli.

Yakın geçmişte yaşanan jeopolitik, ekonomik, iklimsel ve doğal afet kaynaklı krizler, Türkiye'de organik tarımın yalnızca üretim boyutunda değil, aynı zamanda sektörel sürekliliği ve kırılabilirliği açısından da yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. 2023 depremi ile birlikte birçok üretici, üretim alanlarını kaybetmiş, denetimli üretim yapıları zarar görmüş ve özellikle afet bölgesindeki küçük ölçekli işletmeler uzun süre üretim dışı kalmıştır. 2022 yılı öncesinde başlayan ve halen devam eden, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın organik girdi (özellikle hayvan yemi, hububat ve yağlı tohumlar) tedarikine yansıyan görece dolaylı etkileri, sektördeki dışa bağımlılığı daha görünür hale getirmiştir. Bu kapsamda bakıldığında, kriz dönemlerinin organik üretim üzerindeki etkileri yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda mekânsal ve yönetsel düzeyde önleyici yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Tarım politikalarının, afet ve savaş gibi dışsal şokları dikkate alan senaryolarla yeniden şekillendirilmesi; organik üretimin yalnızca bir çevre politikası değil, aynı zamanda gıda güvencesinin bir parçası olarak stratejik düzeyde ele alınması, önümüzdeki dönemin temel yönelimi olmalıdır.

Bu çerçevede Türkiye'de organik tarımın gelişimi için bütünsel bir strateji ve desteklemeye ihtiyaç vardır. Bu stratejileri; özellikle küçük ölçekli üreticilerin sektöre kazanımı için yapılacak finans destekleri, organik girdi üretimi, çiftçi eğitim, yayım ve danışmanlık hizmetleri, pazarlama altyapısının güçlendirilmesi gibi entegre bir sistemin oluşturulması, pandemi ile birlikte artan dijital alışveriş eğilimleri göz önüne alınarak, üreticilerin doğrudan tüketiciye ulaşmasını sağlayacak güvenilir platformların desteklemeleri, Ar-Ge ve verimlilik odaklı olarak hazırlanacak özellikle de organik hayvancılık ve arıcılık ürünlerini çeşitlendirmeyi ve üretimini artırmayı hedefleyen üniversite-sanayi işbirliği yatırımları, izlenebilirlik, kontrol ve sertifikasyon sistemlerinin güçlendirilmesi ile birlikte organik ürünlere olan tüketici güveninin artırılması gerekmektedir.

Beyanlar

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Yazar Katkı Beyanı

Elif Üstün: Veri toplama, araştırma ve orijinal taslağın yazılması

Kürşat Demiryürek: Danışmanlık ve metnin düzenlenmesi.

Esra Tepikoğlu Karabulut: Veri toplama ve inceleme.

Fon Beyanı

Bu çalışma, herhangi bir kurum, kuruluş veya fon sağlayıcı tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Kaynaklar

AB. (2024). *Avrupa Yeşil Mutabakatı: 2024 güncellemeleri*. AB Yayınları.

- Ağızhan, K., & Bayramoğlu, Z. (2023). Organik tarım pazarlama işletmelerinin sermaye yapıları ve finansal analizleri. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 13(1), 636–650.
- Ağızhan, K., & Bayramoğlu, Z. (2023). Organik tarımda pazarlama stratejileri: Tedarikçi seçim kriterleri ve etkinlik analizleri. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 156–174.
- Arslan, B. (2024). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya dış ticaretine etkileri. *Lâpseki Meslek Yüksekokulu Uygulamalı Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1–6.
- Aykutoğlu, A. G. G., & Çakır, Ö. Ü. Y. (2021, Aralık). Türkiye'de organik tarımsal ve hayvansal ürünlerin üretiminde güncel durum. *ISPEC 8th International Conference on Agriculture, Animal Sciences and Rural Development Bildiri Kitabı* içinde (ss. 24–25).
- Bayram, B., Yolcu, H., & Aksakal, V. (2007). Türkiye'de organik tarım ve sorunları. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 38(2), 203–206.
- Boz, İ., & Kılıç, O. (2021). Türkiye'de organik tarımın gelişmesi için alınması gereken önlemler. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 390–400.
- Çakıroğlu, I., Pirtini, S., & Çengel, Ö. (2020). Covid-19 sürecinde ve post-pandemi döneminde yaşam tarzı açısından tüketici davranışlarının değişen eğilimi üzerine kavramsal bir çalışma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 81–103.
- Çığ, F., & Toprak, Ç. C. (2023). Buğday üretimi üzerinde depremlerin etkileri. [*Dergi adı belirtilmemiş*].
- Demiryürek, K. (2004). Dünya ve Türkiye'de organik tarım. *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8(3–4), 63–71.
- Demiryürek, K. (2011). Organik tarım kavramı ve organik tarımın dünya ve Türkiye'deki durumu. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 27–36.
- Demiryürek, K. (2016). Organik tarım ve ekonomisi. S. Canan & H. Günlü (Ed.), *Organik tarım ve ekonomisi* içinde. DOKAP Yayını.
- Demiryürek, K., & Bozoğlu, M. (2007). Türkiye'nin Avrupa Birliği organik tarım politikasına uyumu. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 22(3), 316–321.
- Duran, E., & Ünlü, İ. (2024). Rus-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa Birliği tedarik zincirine etkileri. *Social Sciences Studies Journal*, 8(104), 3933–3954.
- Eşlik, A., Özdurak, C., & Güç, Ö. (2024). Rusya-Ukrayna Savaşı ve Tahıl Koridoru Anlaşmasının emtia piyasalarına etkisi: GARCH ve DCC-GARCH analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 30(1), 1–16.
- FiBL. (2024, 23 Şubat). *Ukrainian organic agriculture*. <https://www.fibl.org/en/info-centre/news/ukrainian-organic-agriculture>
- Gıdalar, O., Zulkadir, G., Köprülü, O., & Doğruöz, H. (t.y.). *Bölüm IV*. BİDGE Yayınları.
- Gümüşcü, A., & Gümüşcü, G. (2021). Türkiye'de organik tarımsal ürünlerin durumu ve tıbbi-aromatik bitkilerin organik tarımdaki yeri. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 14(2), 175–187.
- İçli, G. E., Anıl, N. K., & Kılıç, B. (2016). Tüketicilerin organik gıda satın alma tercihlerini etkileyen faktörler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 93–108.
- İlgar, R. (2017). Çanakkale ilinde tarımda sürdürülebilirlik ve organik tarım. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 159–178.
- Karabaş, S., & Gürler, A. Z. (2011). Organik tarım ve konvansiyonel tarım yapan işletmelerin karşılaştırmalı analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2011(2), 75–84.
- Kılıç, O., Eryılmaz, G. A., & Çakır, S. (2021). Konvansiyonel meyve yetiştiriciliği yapan üreticilerin organik tarım ve iyi tarım uygulamaları konusundaki görüşleri: Zonguldak ili örneği. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 109–115.
- Köftecioglu, E., & Paksoy, M. (2024). 2019–2022 dönemlerinde döviz kuru ve petrol fiyatlarındaki değişimlerin tarımsal ürün maliyetlerine etkileri. *Eurasian Journal of Agricultural Economics*, 3(2), 1–13.
- Ateş, M. (2024, Aralık). *6 Şubat 2023 depremlerinin tarımsal üretime etkileri: Hatay ili Kırıkhan ilçesi örneği*.
- Sabri Ülker Vakfı. (t.y.). *Covid-19 dönemi beslenme davranışları araştırması*. <https://www.sabriulkerfoundation.org/tr/beslenme-ve-saglikli-yasam/detay/sabri-ulker-vakfindan-covid-19-donemi-beslenme-davranislari-arastirmasi>
- Shahini, E., Skuraj, E., Sallaku, F., & Shahini, S. (2022). The supply shock in organic fertilizers for agriculture caused by the effect of Russia-Ukraine war. [*Yayın bilgisi eksik*].
- Tarım Orkam Sen. (2025, 5 Şubat). *6 Şubat depreminden sonra ekolojik kırılma ve tarımda yaşanan sorunlar*. <https://tarimorkamsen.org/icerik/ayrinti/6-subat-depreminden-sonra-ekolojik-kirilma-ve-tarimda-yasanan-sorunlar>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (t.y.). *Organik tarımın dünyada ve Türkiye'deki durumu*.
- Tolun, B. G., & Bulut, N. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin gıda ürünleri satın alma davranışları üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 15–31.
- UHK. (2024). *Mısır ve Buğday Kongresi sonuç bildirgesi*. https://www.uhk.org.tr/tr/wp-content/uploads/2024/06/u hkongrebildirge_adana.pdf
- Yavuz, E. Y. (2024, 12 Şubat). *Deprem felaketinin tarım üzerine etkileri*. Escarus. <https://escarus.com/deprem-felaketinin-tarim-uzerine-etkileri/>
- Yavuz, F. (t.y.). *Depremin tarıma etkileri üzerine*. Kriter Dergi. <https://kriterdergi.com/dosya-deprem-ve-afet-yonetimi/depremin-tarima-etkileri-uzerine>
- Yavuz, F. (t.y.). *Rusya-Ukrayna savaşının gıda güvenliğine etkileri üzerine*. Kriter Dergi. <https://kriterdergi.com/dosya-ukrayna-krizi/rusya-ukrayna-savasinin-gida-guvenligine-etkileri-uzerine>
- Ziraat Mühendisleri Odası. (2023, 23 Şubat). *Deprem tarım ve hayvancılığı da vurdu*. <https://www.zmo.org.tr/icerik/guclu-anadolu-gazetesi-deprem-tarim-ve-hayvanciligi-da-vurdu-23-subat-2023-33144>